

Groepsdynamiek in de klas

Bureau Horizon geeft interactieve theaterworkshops gericht op groepsvorming en groepsdynamica in het onderwijs. Een workshopleider van dit bureau doet in dit artikel verslag van zijn ervaringen in de klas, een van de eerste grotere groepen waarmee kinderen te maken krijgen.

Door **Jeroen Wijnhorst**,
dramadocent, trainingsacteur
en trainer bij Bureau Horizon
(www.pestendoetpijn.nl)

Herfst 2017. De scholen zijn zo'n drie weken weer begonnen en Bureau Horizon heeft hoogseizoen. We geven in de klas theaterworkshops gericht op thema's die direct of indirect met groepsgedrag te maken hebben. Workshops die het meeste worden aangevraagd? Pesten en cyberpesten.

In een nieuwe klas aan het begin van een schooljaar is een aantal stadia van groepsdynamica te onderscheiden. Voordat een klas zover is om (goed) te kunnen functioneren, gaat het door ontwikkelingen heen zoals elkaar aftasten, elkaar leren kennen, maar ook strijd om de aandacht, wie heeft het voor het zeggen? Wat zijn de codes waaraan iedereen moet voldoen om erbij te horen?

In deze vaak roerige tijd is goede begeleiding van een klas en sturing door een mentor en de docenten noodzakelijk. Hierdoor kan een groep kinderen een heel hechte klas worden en dat kan tot vriendschappen voor het leven leiden, maar door het ontbreken ervan kan een groep ook gemakkelijk ontsporen en een omgeving worden van disfunctioneren en onveiligheid. Pesten is daar vaak een direct gevolg van.

De schoolklas is een van de eerste groepsvormen waar kinderen mee te maken krijgen. Een plek waar ze vaak zijn, waar ze

zich ontwikkelen, waar ze zich leren verhouden tot de ander, tot medeleerlingen en tot autoriteit in welke vorm dan ook. Naast het leren van kennis en vaardigheden, is de klas en haar groepsdynamica een leerdoel op zich voor het leren omgaan met elkaar, als voorbereiding op andere maatschappelijke groepsvormen.

Bewustmaken

Bureau Horizon ontwikkelt interactieve theaterworkshops voor jongeren tussen 8 en 18 jaar. We behandelen onderwerpen die jongeren bezighouden, of waarvan wij denken dat we ze met jongeren moeten bespreken. De workshops zijn erop gericht leerlingen bewust te maken van de gevolgen en effecten van hun gedrag bij pesten, cyberpesten, overmatig alcoholgebruik, homohaar en seksuele intimidatie. We vragen hoe ze over dergelijke problematiek denken, hoe ze daarmee omgaan en wat ze zelf kunnen doen om hun school en leefomgeving voor iedereen veilig te maken.

De interactieve workshops vinden plaats in een groot klaslokaal waarbij de leerlingen in een halve cirkel om het speelveld zitten. De workshop begint met een inleiding van de workshopleider. Hij introduceert het thema (pesten, cyberpesten, alcohol en drugs, seksuele intimidatie of homohaar). Vervolgens krijgen de leerlingen een indrukwekkend toneelstuk te zien, waarin de rol en het gedrag van de verschillende personages duidelijk naar voren komen. Vervolgens gaan de leerlingen nadenken over de vraag hoe het in het toneelstuk zo verkeerd heeft kunnen lopen. Samen gaan we het gedrag van de verschillende personages en daarmee de rollen van de acteurs veranderen.

Regiemodel

Deze interactieve methode wordt ook het regiemodel genoemd. Het is een open vorm van toneelspel waarbij de zogenoemde 'vierde wand' tussen publiek en spelers niet meer bestaat. Die openheid zorgt voor diverse mogelijkheden van interactie met het publiek: het opwerpen van discussies, registreren vanuit het publiek en ook meespelen met de acteurs om nieuwe ideeën zichtbaar te maken.

Leerlingen worden bewust van hun gedrag bij pesten, cyberpesten, overmatig alcoholgebruik, homohaar en seksuele intimidatie

Voor diverse doelgroepen blijkt deze visuele, speelse vorm een uitstekend leermiddel. Jonge kinderen willen heel graag met ons meespelen. Pubers en volwassenen zijn vaak geremder maar vinden het juist heel leuk om vanaf de kant te discussiëren en opdrachten te geven aan de acteurs, om zo invloed uit te oefenen op het toneelspel. Uitzonderingen daargelaten: laatst speelde ook een enthousiaste moeder uit het publiek met ons mee op een ouderavond! Op grond van mijn ervaring spelen basisschoolkinderen heel graag met ons mee op het toneel, die kunnen nauwelijks wachten en willen het liefste alleen maar improviseren en het al doende met elkaar uitzoeken. Eersteklassers op van alle niveaus willen

dat eigenlijk ook nog, maar er kan al van alles in de nieuwe situatie zijn gebeurd, waardoor er al wat remmingen of aarzelingen zijn. In de tweede klas begint de norm al snel te veranderen in 'cool zijn' en 'toneel-spelen is *awkward*', een vorm van je nek uitsteken en risico lopen. Vanaf klas drie zijn leerlingen alleen in uitzonderingssituaties nog te bewegen tot meespelen.

De regieaanwijzingen uit de klas improviseren de acteurs zo letterlijk mogelijk

Ons toneelstuk over pesten gaat over Merel: ze was er ziek van. Ze is vijf weken van school geweest omdat ze gepest werd. Na die tijd gaat ze voor het eerst weer naar school. Ze voelt zich goed. Maar als ze de schoolkantine binnenstapt, wordt ze weer bang... ze staat oog in oog met Robin die haar al die tijd gepest heeft. Zal het nu anders gaan? Is het voorbij? Het is niet over, het wordt juist erger.

In dit toneelstuk laten we zien wat er voor ellende ontstaat wanneer omstanders niets doen tegen pesters en meeloper worden of wanneer docenten en ouders het pesten niet opmerken om welke reden dan ook, en te laat ingrijpen. Het is geen vrolijk verhaal dat goed afloopt. We raken met ons verhaal ook de heftige realiteit aan van suïcide, door Merels dagboekfragment te laten voorlezen, waarin het meisje vertelt dat ze daar wel eens over nadenkt. Dat heeft altijd een enorme impact op de kijkers.

Na het toneelstuk zijn de kinderen aan zet en vragen we ze tips en aanwijzingen voor het verbeteren van het gedrag van de personages. Alle personages, behalve de pester zelf. Die veranderen we bewust niet, want het gaat ons om het mobiliseren van de omstanders tegen die pester.

De regieaanwijzingen improviseren de acteurs zo letterlijk mogelijk om het effect direct op de situatie zichtbaar te maken. Dus als een leerling de aanwijzing geeft: 'Je moet tegen de pester zeggen dat hij heus niet grappig is', dan wordt die tekst letterlijk gezegd in de improvisatie die volgt. Kinderen reageren meestal heel trots als ze hun op-

lossing letterlijk langs horen komen. 'En helpt het? Stopt het pesten nu?' vragen we dan na zo'n improvisatie. Al doende schaven we het gedrag bij, totdat het gewenste effect is bereikt.

Met onze workshops bedienen we het onderwijs in de breedste zin: van basisscholen tot mbo's en universiteiten. En niet alleen leerlingen, maar ook docenten en ouders. Voor de docenten hebben we trainingen over de omgang met leerlingen en groepsgedrag. Voor ouders verzorgen we ouderavonden om ze te betrekken bij de thema's die we ook met hun kinderen behandelen.

Eigen verantwoordelijkheid

Ons motto bij al onze workshops is: je bent verantwoordelijk voor het effect dat je hebt op anderen. Die effecten brengen we via het toneel direct in beeld.

Maar we hebben het niet alleen over de personages in het toneelstuk. We reageren ook direct op het gedrag van de leerlingen. De omgangsvormen en status quo van een klas krijgen wij tijdens onze workshops in korte tijd in het vizier. We signaleren patronen en spreken de leerlingen aan op hun verantwoordelijkheid voor de groep. Lastig gedrag pakken we aan.

We kunnen als externe docenten soms strenger zijn dan de vaste docenten van een school. Deze zijn vaak gebaat bij onze inzichten en observaties van de groep. Als bevestiging van hun eigen zicht op de groep, of ter inspiratie, maar soms ook als eyeopener.

Een goed functionerende klas is meteen herkenbaar. Daar wordt gelachen en is het gezellig, met iedereen tegelijk. Er wordt

daar naar elkaar geluisterd. En als het nodig is kan de docent bijsturen met kleine ingrepen als een blik of een gebaar. En iedereen kan zichzelf zijn en durft een mening te geven.

Deze klas is best zeldzaam. Want vaak gaat er in een klas van alles mis.

Een echt disfunctionele klas is ook gemakkelijk te herkennen. Vaak is er bij aanvang al veel rumoer van de grote-monden en grappenmakers. Daar heerst de norm van 'wie het hardst roept bepaalt', en verder is het ieder voor zich. In zo'n klas wordt er vaak door een select groepje leerlingen uitbundig lol getrap, ten koste van andere leerlingen en van de docent die probeert om zijn vak over te brengen. De mentor of docent van zo'n klas heeft de leiding vaak al lang verloren of nooit gehad.

In een nieuwe groepssamenstelling, bijvoorbeeld aan begin van het schooljaar, dient een mentor de leiding te nemen in de normering van wat gewenst en ongewenst gedrag is. Als daar onduidelijkheid over is, nemen de kinderen die taak zelf op zich en ontstaat er de eigen normering, los van de mentor of schoolregels. Vaak gebaseerd op het recht van de sterkste.

Met de start van nieuwe klassen en nieuwe groepssamenstellingen blijft er dus voor ons nog veel werk aan de winkel met betrekking tot veiligheid en groepsverantwoordelijkheid.

Praktijkervaringen

Een tweede klas van een voornamelijk wit gymnasium in Den Haag. Lucas is een leuk uitziend, blond joch met onuitstaanbaar en vooral ongrijpbaar gedrag. Hij wist als een

ware acteur te schakelen tussen echt en gespeeld gedrag, hij was in onze workshop bij aanvang behoorlijk veel aan het woord, met vooral sociaal wenselijke voor de hand liggende antwoorden, maar telkens met een bijzin of kwinkslag die alle goede bedoelingen weer omkeerde.

‘Je antwoord klinkt nogal ongeloofwaardig als je het met zo’n toon zegt.’

‘Wat voor toon bedoelt u meneer, ik bedoel het echt zo, hoor meneer.’

Telkens als hij had geantwoord ging er een kleine golf aan reacties door de klas, variërend van een gniffel van de meelopertjes om hem heen tot afwachtcende en angstvallige blikken van medeleerlingen. Hij was mij duidelijk aan het uittesten.

Hem aanspreken op zijn clownerie had als reactie dat hij in zijn bekende onschuld reageerde: ‘Wat? ik doe toch helemaal niks meneer.’ Ik werd boos. Dit leek te escaleren. Vervolgens had ik als docent twee keuzes om uit die impasse te komen: zijn gedrag proberen te negeren en doorgaan met de les, óf er heel erg overheen gaan om hem lik op stuk te geven en hem uit zijn ongrijpbaarheid te krijgen.

Ik koos het laatste. Ik heb hem voor de keuze gesteld: ‘Je mag kiezen, óf je gaat door en dan gooi ik je bij de eerstvolgende verstoring de les uit en denk ik alleen nog aan jou als dat vervelende joch, óf je gaat er vanaf nu voor zorgen dat ik van jou straks aan het einde van de les een veel positievere mening heb, en volgens mij kun jij dat. Volgens mij heb je een veel leukere kant, die je nu nog niet hebt laten zien. Jij mag kiezen’. Hij bleef en ik heb hem niet meer zo veel gehoord. In ieder geval niet op de manier waarop hij was begonnen.

Na de workshop die verder goed verliep, kwamen drie meiden mij bedanken: ‘Iemand

moest iets doen tegen de rotsfeer in de klas. Gelukkig heeft u dat kunnen doen. Bedankt voor de leuke les.’

Een zwarte school, een vmbo in Amsterdam Zuidoost is al jaren onze klant. Door de jaren heen zie ik ook het beleid van de school veranderen. Meer en meer wordt structuur en duidelijkheid gezien als basis voor veiligheid in de klas.

Vroeger maakten we nog wel eens mee dat leerlingen vrij letterlijk in de gordijnen hingen. Veel leerlingen waren totaal niet gewend aan structuur en autoriteit en kwamen vaak al met heftig gedrag de klas binnen. Ze waren gewend geraakt om de straatcultuur mee de klas in te nemen. Het kwam dan voor dat we onze workshop niet konden geven.

Inmiddels is er door helder beleid van een nieuwe directie, uitgevoerd door het hele docententeam, een andere omgang ontstaan waarbij in school er andere regels gelden dan op straat.

Gymdocent en mentor Mark verwelkomt zijn leerlingen bij de ingang van het lokaal en schudt ze allemaal de hand. De leerlingen krioelen om hem heen om zijn aandacht. Omdat het nog vroeg is, moet hij veel kinderen nog even aansporen om wat tempo te maken: ‘Goeiemorgen Brandon, beetje wakker? Hup. Je jas en telefoon in je kluis. Nee in je kluis. Dan het lokaal in, rustig gaan zitten en geef deze meester ook even netjes een hand.’

Tijdens onze workshop blijft de meester op een zachte maar aanwezige manier sommige leerlingen stimuleren en motiveren met wat de bedoeling is volgens de schoolregels. Het inslijten van gewenst gedrag tot de kinderen het uit zichzelf doen.

Die aandacht werkt hartstikke goed. De kinderen accepteren zijn autoriteit volledig, waardoor hij bijna niet hoeft te escaleren en wij ook een leuke workshop kunnen verzorgen.

Een gemengde vmbo-school in Heemskerk heeft sinds twee jaar een coachingsysteem ingevoerd, waardoor de leerlingen in de

*In een normaal
functionerende klas kan
het inslijten van gewenste
routines en normen al
maanden in beslag nemen*

brugklas intensief worden gevolgd en begeleid in hun leerweg. Naast het bestaande mentorschap hebben ze dus een coach. Deze intensieve begeleiding zien wij ook direct terug in onze workshops. Leerlingen hebben al een behoorlijk besef van verantwoordelijkheid: ze lijken al heel goed te weten waar ze individueel aan werken en

wat zij kunnen doen en laten om de klas goed te laten functioneren.

Tijdens de workshop is het groepje van Jordan en Sven behoorlijk aanwezig. Ze zijn enthousiast, maar praten ook veel met elkaar en trekken de jongens naast hen met zich mee. Ik heb al een tweede keer gewaarshuwd: 'Jongens kan ik jullie bij elkaar laten zitten, of gaat dit niet goed?', vraag ik met een lichte ondertoon. Sven staat uit zichzelf op en loopt naar een stoel aan de kant die nog leeg is. 'Ik ga hier wel even zitten', zegt hij zelf met een blik naar zijn mentor die aan de kant een duim naar hem opsteekt. Direct ontstaat er een betere concentratie in de klas.

Een kleine gemengde vmbo-school in hartje Amsterdam met veel straatcultuur in de klassen en het politiebureau om de hoek. Een eerste klas krijgt onze workshop over pesten. Ze hebben net het toneelstuk gezien en we zijn bezig met oplossingen voor de meelopers. De vraag die voorligt is: wat kunnen de meelopers doen om de pester te stoppen? De leerlingen zijn wat lacherig en baldadig en komen in eerste instantie met nogal gewelddadige oplossingen voor de

acteurs. Jounès zegt: 'Je moet fel gaan opstaan, echt boos weet je, en dan flink dreigen, en als 't niet helpt, gewoon slaan!' De acteurs proberen de oplossingen te improviseren en laten het effect zien dat deze felheid nou eenmaal oproept. De pester laat het niet op zich zitten en dreigt, voordat er een klap valt, met nog meer geweld en maakt een mes-over-de-keelgebaar. Veel leerlingen lachen en joelen er om en improviseren vanaf de kant mee.

Jounès roept ook nog iets van: 'Vechten straks, op het schoolplein'.

Als ik de leerlingen tot de orde roep en gelukkig met de meerderheid van de klas ook besluit dat dit niet de beste oplossing is en dat het pesten vaak alleen maar erger wordt of echt gruwelijk uit de hand loopt met nog meer geweld en sensatie, is Younès de laatste die instemt. Hij lijkt het nog niet serieus te nemen.

Als hij later in de les nog een keer aandacht zit te trekken van de klas en een 'grap' maakt met hetzelfde mes-over-de-keelgebaar, valt meteen de hele klas over hem heen met afwijzende geluiden en gebaren. Younès gaat een toontje lager zingen door de groepscorrectie.

Een druppel op de gloeiende plaat

Wat nooit went is als ik in de workshop geconfronteerd wordt met langdurig en structureel gepeste kinderen. Die de wanhooft nabij zijn en die ik in één workshop niet kan helpen.

Laatst op een basisschool in Rijswijk nam een klein jongetje, Matthijs, uit groep 6 dat door één pester en een groep van bijna vijf meelopers gepest wordt, mij na de les in vertrouwen. Hij zei: 'Ik heb gelukkig ook nog

twee dingen waar ik wel blij van word. Mijn berenverzameling en als het pauze is ga naar het einde van de gang. Bij het gymlokaal is een trap waar je onder kan en daar ga ik dan zitten en luister ik muziek en dan word ik weer wat rustiger.'

Op zo'n moment springen bij mij bijna de tranen in de ogen. En wil ik de jongen hulp

*Als Younès later nog
een keer een misplaatste
'grap' maakt, reageert
de hele klas afwijzend.
De groepscorrectie werkt*

bieden en ervoor zorgen dat dat stopt. En voelt het onmachtig om het aan de school te laten. Want natuurlijk is de school volledig op de hoogte en wordt er veel van het pestprotocol uitgevoerd voor Matthijs en zijn klas. Met de mentor en de zorgcoördinator van de school praat ik nog na.

Ons werk zit er op, al voelt dat in zo'n situatie als een druppel op een gloeiende plaat.

Spiegelfunctie

Ons werk heeft zo een duidelijk kader: wij signaleren en spiegelen wat er in een klas gebeurt aan groepsdynamica. En binnen onze workshops doen we er alles aan om dat te doorbreken, het bloot te leggen en een begin te maken aan hoe het anders kan. Maar het is aan de school en vaste docenten om die signalen en adviezen op te pakken en er aan te werken met de klas.

In extreme gevallen krijgen we de vraag van de school of we nog meer voor de betreffende klas kunnen betekenen. Zo hebben we ooit overwogen om een programma op maat te maken voor een dysfunctionele klas op een mbo in Tilburg. Daarin stonden twee heel heftige groepen in het klaslokaal bijna met elkaar te vechten.

We hebben de workshop niet kunnen afmaken. Tot teleurstelling van de docent die met de handen in het haar zat.

Wel hebben we met haar meegedacht over een oplossing voor deze klas. We hebben het uiteindelijk bij een advies gelaten: deze klas zo mogelijk ontbinden. Of de heftigste types schorsen of zelfs van school verwijderen en werken aan structuur en veiligheid met degenen die daar voor kiezen. Samen met alle docenten en betrokkenen.

De uitvoering van het advies was voor de school zelf. Het trainen van (nieuw) gewenst gedrag vergt namelijk tijd. In een normaal functionerende klas kan het inslijten van gewenste routines en normen zeker al een paar maanden in beslag nemen. En daar is binnen een school een duidelijke structuur voor nodig, uitgedragen en ondersteund door het hele docententeam. Wij kozen ervoor om onze tijd en middelen anders in te zetten.

Blijvende effecten

Ondanks deze 'beperking' van onze workshops die vooral een signaleringsfunctie hebben en kunnen zorgen voor de juiste interventie, hoop ik ook dat wij met ons programma een blijvend effect veroorzaken bij klassen en vooral bij individuele leerlingen. De feedback die we steeds ontvangen is in ieder geval heel positief.

Diverse scholen in en om Amsterdam zijn heel enthousiast en zijn vaak vaste afnemers. Sowieso de meeste scholen in ons bestand huren ons niet in als *quick-fix*, maar zien ons als onderdeel in het grotere veiligheidsbeleid dat ze uitdragen. Als voorlichting en referentiepunt voor in de mentorlessen.

Als we dan in de gangen van zo'n school rondlopen hoor ik vaak direct of indirect geluiden van pubers uit de derde of vierde klas die ons nog herkennen: 'Hey, daar heb je die weer van het pestproject'.

Mijn ontwikkeling en toekomst

Al sinds mijn afstuderen werk ik met de genoemde thematieken. Als twintiger speelde ik al alle rollen rond het pesten: meeloper, gepeste, pester. En nu als veertiger ben ik ook doorgroeid naar een meer begeleidende rol van docent en workshopleider. De thematiek en theorie die ik meeneem, is behoorlijk gesneden koek geworden. Maar iedere keer sta ik tegenover nieuwe kinderen, nieuwe groepen en nieuwe dynamieken. Dat maakt het telkens weer uitdagend en zelfs ook spannend.